

A RÉGI EGYHÁZI KÖNYVTÁRAK.*

A népvándorlás idején és a középkor során egyházi és világi tudomány, szentírás, egyházi írók csakúgy, mint a klasszikus világ irodalmi emlékei, grammatika és csillagászat, ének és költészet egyként a monostorokban és káptalanokban találtak megértő művelőre, vagy legalább is megőrző menedékre. Az egyházi intézményekből kikerült kéziratok bizonyosságai ennek.

Hazánkban is nemzeti művelődésünk kezdetén az egyházak, monostorok és káptalanok tartják becsben a művelődés nagy eszközét, a könyvet. Nemcsak Pannonhalma birtokol szent László korában 80 kódexet, más intézmények, így a pécsváradi monostor, a veszprémi káptalani iskola, az esztergomi káptalan stb. a könyv megszerettetésének tűzhelyei.

De most nem a középkor egyházi intézményei által fenntartott könyvkultúráról akarok beszélni, hanem arról, amit ezen könyvszeretet jelenkori formája a jelenkor tudósa számára adhat. Az egyháziak most sem tekintik a könyvgyűjtést korszerűtlen, elmellőzhető feladatnak, éppen ellenkezőleg! a jelenben egyre nagyobb fontosságot tulajdonítanak annak.

Bármennyire tanulságos lenne is egyes külföldi nagy egyházi könyvgyűjtemények ismertetése, számunkra mégis fontosabb az, hogy a közvetlen kezünk ügyébe eső hazai egyházi könyvtárakat ismerjük meg.

Csonka-Magyarországon található katolikus egyházi könyvtárak számát 105-re teszem. Nem foglalom ide a katolikus középiskolák tanári könyvtárait, hiszen ezek feladatukat a többi középiskolai tanári könyvtárakkal azonos célkitűzés szerint, azonos eszközök alkalmazásával igyekeznek teljesíteni. Csak azon, szerzetesrendi iskolák „tanári“-nak nevezett könyvtárait tekintem egyházi könyvtáraknak, amelyek inkább szerzetház-

* A m. könyvtárosok és levéltárosok országos kongresszusán 1936. október 3-án tartott felolvasás.

nak, mint a vele kapcsolatos iskolának könyvtárai. Nem tárgyalom az egyetemi teológiai intézmények könyvtárait sem.

A 105 katolikus egyházi könyvtár közül a XVII. századnál régibb időre viszi fel eredetét 4, a XVII. századra 15, a XVIII. században alapítottak 49, a XIX. században 19 könyvtárat, végül a XX. századból való 14, alapítási ideje ismeretlen kettőnek. Az összeállításból látjuk, hogy jelenlegi egyházi könyvtáraink nagyobb része az újabb kor alapítása. Nem kell a magyar történelem ismerőinek magyaráznom azt, miért nem maradtak fenn nagyobb számmal középkori egyházi könyvtáraink.

Az egyházi könyvtárak jelentőségének megállapítására nézzük tartalmuk szerint az azokban tartalmazott könyveket. A 105 katolikus egyházi könyvtár összesen 1,364.000 kötetet foglal magában. Vizsgálatunk megkönnyítése végett külön szólnunk a tanítószerzetek központi könyvtárainról: hat ilyen könyvtár összesen 356.000 kötetet jelent; hasonlóképen külön tárgyaljuk az egyházmegyei és püspöki könyvtárakat: 8 ilyen könyvtárban 313.000 kötet könyvet találunk. Megjegyzem, hogy a 8 egyházmegyei és püspöki könyvtáron kívül több hasonló intézmény is van, de ezekről csak hiányos adatok álltak rendelkezésemre.

A könyvanyagból 695.000 kötet 91 könyvtár között oszlik meg. Az 1500 kötettől 20.000 kötetig terjedő kisebb egyházi könyvtárak természetesen sok teológiai anyagot tartalmaznak. De emellett jóformán minden könyvtár érdeklődik más tárgykörök iránt is. Történelem és szépirodalom majdnem minden könyvtárban található, filológiai kérdések irodalmát is gyűjtögetik. Egyébként általános irányú a könyvtárak jó egyharmad-része. Speciális gyűjtési körökkel is találkozunk: az egyháztörténelem egyes korszakai, egyes szerzetesrendek története, az irgalmasrendiek könyvtáraiban pedig az orvostudomány és a gyógyszerészet talál szorgalmas gyűjtőkre. A könyvanyag jelentős része azonban skolasztikus filozófia mellett teológia, jórészt praktikus teológia: lelkipásztorkodástan és erkölcsstan, hitszónoklat, hitoktatás, szertartástan stb.

Az elméleti hittudományt és általában a teológia minden ágának minden irodalmát a papnevelő-intézetek könyvtáraiban

találjuk. A tanítórendek központi könyvtárai is jelentékeny teológiai és filozófiai anyagot tartalmaznak. Ez az anyag általában magasabb szinten mozog, nemcsak a praktikus teológia, de a tulajdonképeni hittudomány, az átfogó és elvont kérdések irodalma, dogmatika, morális, aszkétika, szentírástudományok sok és legtöbbször válogatottan értékes művekkel vannak képviselve, épp úgy, mint több papnevelő-intézet gondozott könyvtárában. A tanítórendek hivatásának megfelelően a középiskolában előadni szokott tárgyak tudományos irodalma is többkevesebb teljességgel szerepel központi könyvtáraikban, bár a könyvtermelés óriás méretű felduzzadása arra szorította ezen könyvtárak legnagyobb részét, hogy egy vagy két szakirányba korlátozzák gyűjtésüket. Rendszerint arra a szakra esett a választás, amelyhez jó fundamentumot adott a már meglévő gyűjtés. Így például a ciszterciek zirci apátsági könyvtárának gyűjtési iránya teológia mellett magyar történelem és irodalomtörténet, vagy például az angolkisasszonyok egeri könyvtára a „Rend lelki-könyvtára“ nevet viseli. A legszerencsésebb helyzetben a pannonhalmi könyvtár van: ez tudta legjobban megőrizni és fejleszteni is egyetemes tudományos jellegét.

A könyvtárak külön csoportjába sorozott egyházmegyei, székesegyházi és püspöki könyvtárak anyagában is sok teológiai művet találunk, az egyháztörténeti művek is nagy szerepet játszanak, de emellett a tudomány minden ágára vonatkozó könyveket tartalmaznak. Ezen könyvtárak egyik főerőssége, de egyúttal főgyengesége is az a körülmény, hogy kialakulásukat, fejlődésüket egyes mecénásoknak köszönhetik, akik magánkönyvtáraikkal a megalapítói, vagy fejlesztői lettek. A könyvtárak nagymértékben való gyarapítói már századok óta az elhunyt egyháziak könyvhagyatékai. Az egyes mecénásoktól függő vagy könyvhagyatékokból fejlődő könyvtár magán viseli a könyvedvelő jótevő ízlését, gyűjtési irányát: azaz pompás szakgyűjteményekre tehet szert, viszont éppen a mecénásoktól való függése miatt már meglévő szakgyűjteményeit nem fejlesztheti tovább, újabb adományok és hagyatékok organikus fejlesztés helyett csak heterogénebbé teszük a könyvtár anyagát. Például az 1889-ben elhunyt PAUER JÁNOS székesfehérvári püspök nagy és sikereket elérő gyűjtője volt az ősnymotatványoknak, de

mivel halála után ezzel a gyűjtési körrel ott senki sem foglalkozott, ismeretlen maradt a gyűjtemény 45 éven át, míg a jelenlegi püspök figyelmét fel nem keltette.

Amint látjuk, a katolikus egyházi könyvtárak könyvanyagának igazán jelentékeny részét a teológiai könyvek teszik. Van-e ezeknek értékük a szorosan vett teológiai stúdiumon kívül? Nemcsak a nagyközönség, de a tudományos kérdésekkel foglalkozók egy része is osztja azt a felfogást, amelyet a GYÖRGY ALADÁR által szerkesztett 1885. évi magyar könyvtári statisztika lesajnálóan így fejez ki: „Kétségtelen mindamellett, hogy az egyházi könyvtárak jellege túlnyomólag középkorias. Túlnyomólag latin művek, ma már kevésbé olvasott egyházi munkák, a modern tudományok képviselőinek csaknem teljes hiánya: ezek a főbb vonások melyeket a tiszteskorú athosi vagy olaszországi kolostorok és a mi modernebb jellegű zárdáink könyvtárainál egyaránt feltalálunk, különösen, ha az utóbbiak sorából a tanítórendek könyvtárait kivesszük.“ A teológiai jellegű munkákról ma is sokan gondolják, hogy „kevésbé olvasottak“ és ezek a szó lebecsülő értelmében „középkoriassá“ teszik az egyházi könyvtárakat.

Nem akarom itt fejtegetni, hogy a teológia újabb fellendülése mennyi értéket, kincset fedezett fel „középkorias“ írók elporosodott munkáiban. A teológiai műveknek sokkal univerzálisabb tudományos jelentőségük van. A teológia lényegénél fogva világnézet tudomány, művelői a legrégebbi multtól máig legelső feladatuknak tartják, hogy meghatározzák az ember helyét, célját a világmindenségben, állást foglaljanak a „honnan, hova?“ nagy kérdésében, egyúttal kutassák a feleletet a „miként“ kérdésére is a felismert cél felé vezető eszközök tanulmányozásával. A teológiának így szükségképen foglalkoznia kell a mindennapi élet problémáival is, szükségszerűen állást kell foglalnia szellemi áramlatokat, gazdasági behatásokat, politikai rendszereket illetően: röviden, az egész korszellem tükröződni fog a teológusok műveiben. Áll ez a teoretikus művekre éppúgy, mint az úgynevezett praktikus teológiát, erkölcsant, hitszónoklatot stb. tárgyaló művekre. A teológusok munkái jórésztükben nagyszerű eszközei annak, hogy behatoljunk elmúlt korok gondolkozásmódjába, megismerjük annak a legnagyobb emberi problémákat illető

értékeléseit éppúgy, mint ahogy megismerjük a néplélek legkülönbözőbb megnyilvánulásait, a lélektani reagálások módjait az említett nagy problémákra: vagyis ezek a művek eszközei és forrásai a szellemtörténetnek. A teológiai irodalmat, néhány igen szerény kezdettől áttekintve, nem kutatta át senki ebből a szempontból. Bizonyos, hogy a feladat megoldása nehéz munkát jelent, mert a történelmi iskolázottság mellett bőséges teológiai ismeretet is kíván, de hiszem, hogy a munka nagyon megérné a fáradságot. Ebben a munkában igen jó segítők lehetnének a katolikus egyházi könyvtárak, a szellemiség történeti megnyilvánulásai iránt érdeklődőknek vidéken is, az ország minden részében megannyi alkalmat adnak a kutatásra. Mindenképen kívánatos volna, ha az egyházi könyvtárakat birtokló testületek is minél inkább ráeszmélnének erre a közvetlenül kezük ügyébe eső feladatra.

Az egyházi, főképp tanítórendi és egyházmegyei, püspöki könyvtárakban feltalálható nem teológiai tudományos könyvanyag jelentőségét viszont elsősorban abban látom, hogy sok szolgálatot tehetnek vidéken élő tanároknak, tudományos hajlamú embereknek. Nem annyira az új, friss könyvek jelentősek ebből a szempontból, hanem folyóiratoknak hatalmas régi sorozatai, amelyek a magánember számára a vidéken egyébként nem könnyen hozzáférhetőek. Megemlítem még, hogy az egyházi könyvtárak sok ősnymtatványt és régi magyar könyvet is őriznek. Nem áll Csonka-Magyarország 105 katolikus egyházi könyvtárából mindenünnét pontos adat rendelkezésemre, de talán nem tévedek, ha óvatos becléssel az ősnymtatványok számát 3200 kötetre, a rmk. számát 2000 darabra teszem. Ezeknek és mintegy 6500 kötet kéziratnak jelentőségét, tudományos hasznát nem kell tovább fejtegetnem. Ez az anyag országos vonatkozása mellett különösen értékes munkalehetőséget jelent a vidéki városokban élő kutatók számára.

Az egyházi könyvtárak anyagának a szakteológia és az általános tudományos munka szolgálatában való értékesítésénél igen fontos kérdés, mennyiben hozzáférhető ez az anyag. Az egyházmegyei és püspöki könyvtárak általában a tudományos közkönyvtárak mintájára a hozzájuk forduló közönségnek rendelkezésére állanak. A többi egyházi könyvtárakat ugyan első-

sorban azon testület tagjainak használatára szánták, amelyek a könyvtárakat fenntartják, de bármely komoly kutató mindenütt megértést és segítséget találhat a könyvtárak részéről.

A jóindulat mellett, amellyel tudományos munkára az egyházi könyvtárakat fenntartó testületeik rendelkezésre bocsátják, sokkal fontosabb kérdés az, hogy a könyvanyag mennyire van felhasználható állapotban, azaz áttekinthető-e, katalogizált-e? Ezen a téren meglepéssel látjuk azt, hogy egyházi könyvtárainknak általában véve nemcsak van katalógusuk, hanem főként a nagyobb könyvtárakban jól használható katalógusok állnak rendelkezésre. Különben a katalogizálás körül is sok buzgalom tapasztalható. Elavult katalógusokat többhelyütt igyekeznek felfrissíteni, kisebb könyvtárak átrendezésekkel kapcsolatban új katalógusok készítésén fáradoznak. Az általában tapasztalható jóakarattal azonban nem mindenütt található megfelelő szakismeret: így elég sok munka nem hozza meg a maga teljes gyümölcsét. Szükséges volna bizony, hogy az egyházi könyvtárak éppen egyesületünk munkájába erőteljesen bekapcsolódva, *a könyvtárosok szakképzéséről nagyobb mértékben gondoskodnának.*

Egy szót még a katolikus könyvtárak gyarapodásáról. A mai nehéz gazdasági viszonyokat az egyházi könyvtárak különösképp érzik. Fenntartóik erejükhöz mérten igyekeznek ugyan a könyvtárak fejlesztéséről gondoskodni, de elég csekély összegek azok, amelyek erre a célra rendelkezésre állanak. Még eléggé elfogadhatóan gondoskodnak a tanítórendek mind központi, mind rendházi könyvtáraik szisztematikus fejlesztéséről.

Az egyházi könyvtárak jórésze elhúnyt egyháziak könyvhagyatékaiból is gyarapszik. Ezekben a hagyatékokban gyakran szép és értékes speciális gyűjteményeket találunk, persze elég sok könyv aztán csak a könyvtár duplum-állományát duzzasztja. A hagyatékokat sokhelyütt válogatás nélkül sorozták be a könyvtárak anyagába. Ezen a téren is tapasztalunk örvendetes változásokat: több egyházi könyvtár az ily módon szerzett gyarapodást alaposan átrostálja és a fölösleges könyvanyagot más könyvtáraknak bocsátja közhasznú rendelkezésére, például a tanítórendek központi könyvtárai iskoláik könyvtárait gyarapítják az azokban felhasználható hagyatéki könyvanyaggal.

A könyvtárak gyarapításánál éppúgy, mint a könyvanyag hozzáférhetővé tételénél a könyvtárosok buzgalma mellett igen nagy szerepe van szakképzettségüknek. A könyvtárhoz értő könyvtáros nagyon sokat érhet el munkájával: szakértő fáradozását a könyvtárakat fenntartó testületek, de egyes könyvtárak mecénásai is a könyvtár ügye iránt fokozódó érdeklődéssel, de a könyvtár fejlesztésére szánt anyagi eszközök nagyobb mértékben való rendelkezésre bocsátásával is honorálják. Probatum est! Az egyházi könyvtárak tudományos értékesítése, anyaguk megismertetése, sokszor szinte felfedezése, organikus továbbfejlesztése a legnagyobb mértékben függ a könyvtárosok szakképzettségétől. Az ezen a téren mutatkozó hiányok pótlása kell, hogy a legsürgősebb feladata legyen az egyházi könyvtárak fenntartóinak. *

VARGA OTTÓ.

* A könyvtárakra vonatkozó számadatokat az 1930. évi könyvtári statisztikai felvétel szerint közöltük.